

STUDIE

FEMINISTICKÁ MUZEOLOGIE: VÝBĚR SOUČASNÝCH SVĚTOVÝCH TRENDŮ¹

Hana Krutílková

Feminist Museology: A Selection of Present World Trends

Abstract: The paper provides a basic overview of the hitherto little-known scientific discipline in the Czech lands, namely feminist museology, and its related field – gender theory – in connection with museology. The study places the aforementioned perspectives in a broader world trend, which is understood as the new museology. It presents basic possible approaches and application of theoretical knowledge to the practice of historical museums, including the creation of „women’s collections“, the establishment of „women’s museums“, reflection on the phenomenon #MeToo, gender audits of exhibits and the professional structure of museums. Equally important are the calls for the equality of women visitors and employees of memory institutions, the visibility of various social groups, including women, and the so-called problematic topics in the narrative of museums. The paper also presents the activities of The International Association of Women’s Museums.

Keywords: feminist museology; gender; new museology

Contact: Mgr. Hana Krutílková, Ph.D., Historické oddělení Moravského zemského muzea, Kapucínské náměstí 8, 659 37 Brno;
e-mail: hkrutilkova@mzm.cz

Úvod

Cílem tohoto textu je představení hlavních témat současné světové feministické muzeologie, přičemž impulzem k sepsání tohoto pojednání je absence přehledové studie v česky psané odborné literatuře. Mezi inspirativní zdroje tohoto textu patří kolektivní monografie *Gender, Sexuality and Museums* sestavená v roce 2010 Amy K. Levin, prezentující ve 25 případových studiích tematické bloky zaměřené na ženy v muzejní práci, feministickou teorii, obraz žen a LGBTQ+ komunity v rámci výstav. Všímá si též památníků a procesu připomínání si kulturního dědictví ve vztahu k genderu, queerovým studiím aj.² Neméně zajímavá je dvousvazková práce redigovaná Jennou C. Ashton s názvem *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change* z let 2017–2018, obsahující 55 příspěvků z oblasti feministické muzeologie a výtvarného umění z celého světa. Zatímco první díl práce je věnován rozmanitým příkladům feministické praxe v muzejním a galerijním kontextu, druhý je dedikován zejména konkrétním feministickým výstavám

v různých druzích paměťových institucí, edukaci, aktivismu a zviditelňování žen ve veřejném prostoru.³

Obdobná diskuze o tématu je v české muzejní komunitě teprve v počátcích. Existuje sice řada textů hlásících se k novým muzeologickým trendům, feministické, respektive genderové přístupy však stojí publikačně i edukačně stále ještě mimo zorné pole české muzeologické obce. Přestože v současnosti vzniká v ČR řada zejména výstavních projektů reflektujících feministická či genderová studia, po teoretické stránce zde vidíme spíše výzvy a příležitosti než hmatatelné výsledky. Odráží to i fakt, že termíny *feminismus* či *gender* se nedostaly v rámci e-dotazníku sestaveného Ústavem archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a českého výboru Mezinárodní rady muzeí (ICOM) do užšího výběru klíčových slov, jež měla pomoci generální konferenci ICOM konané v roce 2022 v Praze revidovat základní definici muzea.⁴ V souvislosti s touto debatou se v českém prostředí objevují mimo jiné názory volající po co nejjednodušší formulaci a zpochybňující tezi, že by se v rámci nové definice měl objevovat

¹ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

² Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010.

³ Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017; Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018.

⁴ Lucie JAGOŠOVÁ – Otakar KIRSCH, První výsledky dotazníku k definici muzea, *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*, 2021, č. 2, s. 28–29.

důraz na polyfonnost a inkluzi, které patří k základním pilířům feministické muzeologie i genderových studií.⁵ To je na škodu věci, protože obě tyto interdisciplinární perspektivy mohou muzeologii v mnohém obohatit. Stav diskuze v ČR tak bohužel odráží zjištění UNESCO, které v roce 2014 publikovalo zprávu s názvem *Gender Equality: Heritage and Creativity*, kde bylo řečeno, že koncept genderu je v diskurzu kulturního dědictví široce opomíjenou kategorií.⁶

Tato stať si klade za cíl předložit základní přehled konceptů feministické muzeologie a uvést příklady způsobů, jak jsou její teoretické postuláty aplikovány do praxe zejména historických muzeí. Byť jde o úkol, jehož šíře je vzhledem k nutnému zploštění dané problematiky v rámci jediné studie nepostihnutelná, předkládám tento text kvůli celkové kontextualizaci a seznámení se s tímto přístupem. To vše jde ovšem na úkor detailnějšího rozboru toho, jak se feministická muzeologie vypořádává s aktuálními trendy v muzejnictví – kupř. s digitalizací a novými technologiemi, ekonomickou udržitelností muzeí jako institucí, ale i s ohledem na vztah muzeí a etiky, ochranu sbírek, jejich prezentaci, nové formy vzdělávání aj.

Dříve než se budeme věnovat feministické muzeologii, je potřeba tuto perspektivu zasadit do širšího kontextu, který v tomto případě tvoří tzv. nová muzeologie. Jde o muzeologický směr reflektující společenskou změnu 60. let a 70. let 20. století a požadavek tehdejší generace muzejních pracovníků a pracovníků na proměnu muzeí v moderní instituce. Ty se podle nich nemají obracet pouze ke sbírkám, ale mají nastolit podmínky otevřené společenským změnám a lidem obecně. Zatímco tradiční muzejnictví pracuje s obrazem muzejních institucí jako nositelem jistot, stability, dlouhého trvání a kontinuity kultury napříč generacemi, nová muzeologie klade naopak důraz na poznání sama sebe a rozvíjení vlastního přístupu ke kulturnímu dědictví. Směřuje nikoliv pouze na honorace, ale též na neelitní sociální skupiny.⁷ Je odrazem nedostatečné reakce muzeologie na nově nastolené mentální klima, tehdejší kulturní, sociální a politický vývoj i nové trendy v jiných vědních oborech. Někdy proto bývá označována jako druhá muzejní revoluce. Její změny směřují k decentralizaci, interdisciplinaritě, důrazu na lokální podmínky, nastolení jiných témat a moderního managementu muzejních institucí. Jejím cílem je též zahrnování

publika do debat o postavení a roli muzeí a jiných paměťových institucí v současnosti i minulosti. Z tohoto směru je patrná proměna muzeí charakterizovaných jako exkluzivní a uzavřené prostory k demokratickým institucím otevřeným mnohosti názorů.⁸

Feministická muzeologie

Do nové muzeologie jsou vtahována mimo jiné feministická, genderová, queerová, postkoloniální či intersekcionalní studia. Věnujme se nyní podrobněji feministické muzeologii. Ta navazuje na teze druhé vlny feminismu 60. a 70. let 20. století, kdy poukazuje na vylučování či marginalizaci žen ve veřejném prostoru.⁹ Pod vlivem (kritické) diskurzivní analýzy se též táže po vztazích mezi řečovými prvky a sociální praxí, což se mimo jiné projevuje větší citlivostí k užívání jazyka. Feministická muzeologie pracuje s tím, že se muzea podílí na konstruování reality, a proto se nesnaží u těchto institucí pouze o popis minulosti a přítomnosti, ale připravuje půdu pro budoucnost postavenou na rovném přístupu. Muzea by měla podle této perspektivy fungovat jako inkluzivní prostor pro marginalizované hlasy a nevyřčené historie. Pod křídly genderových studií jsou od 80. let 20. století rozvíjeny mnohé další přístupy, jejichž společným průsečíkem je dekonstrukce hierarchických vztahů mezi pohlavími i mezi ženami samotnými. To v zásadě znamená zahrnování pluralistických perspektiv a také kritiku prezentování pouze určitých skupin žen v muzeích.¹⁰

Pro feministické badatelky a badatele je též problematická konstrukce národa, který se v muzejnictví projevuje ve formě zažitého konceptu oddělených sfér. Ten je spjatý s měšťanským ideálem 19. století a v rámci něj jsou ženám přisuzovány mateřské, manželské, „periferní“, případně méně významné kompetence.¹¹ „Ženské“ činnosti jsou chápány jako aktivity spojené s rodinou a pečovatelskou rolí, pasivitou, eventuálně s každodenností. Muži pak představují živitele, aktéry, politiky, bojovníky apod. a jejich aktivity jsou prezentovány jako „hodnotnější“. Vzhledem k tomu, že tradiční muzea vznikala převážně v 19. století, kdy výše zmíněný koncept zažíval svou zlatou éru, se kódovaly normativy nejen do minulých i současných výstav, ale vůbec do povahy vznikajících muzejních sbírek

⁵ Bohumil PLANKA, K nové definici muzea, *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*, 2021, č. 2, s. 29–30. K těmto a jiným otázkám vyvolaným odbornou debatou o definici muzea se též konal v březnu 2022 seminář Technického muzea v Brně a Muzeologické komise Asociace muzeí a galerií České republiky s názvem *Nová definice muzea aneb její klady a zápory*. Srov. Ústav archeologie a muzeologie MUNI ARTS [online] [cit. 3. 1. 2022]. Dostupné z: <https://archo-muzeo.phil.muni.cz/aktualne/aktuality/nova-definice-muzea-aneb-jeji-klady-a-zapory>

⁶ Jenna C. ASHTON, Introduction: Why Feminism and Museums?, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 46.

⁷ O postavení muzeí ve společnosti blíže např. Hilde HEIN, *Looking at Museums from a Feminist Perspective*, in: A. K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, s. 55; Max ROSS, *Interpreting the new museology*, *Museum and society*, 2004, roč. 2, č. 2, s. 84–85; Jan DOLÁK, *Nová muzeologie a ekomuzeologie*, *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*, 2004, roč. 14, č. 1, s. 12–13; Jakub JAREŠ – Čeněk PÝCHA – Václav SIXTA (eds.), *Jak vystavujeme soudobé dějiny: Muzeum v diskuzi*, Praha 2020, s. 15–16, 22–23, 63–65.

⁸ K tomu šířejí Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, „The Australian women’s movement goes to the museum: The ‘cultures of Australian feminist activism, 1970–1990’ project”, *Women’s Studies International Forum*, 2013, roč. 37, s. 86–87.

⁹ Např. Denisa NEČASOVÁ, *Dějiny žen a gender history*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol. (eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 666–671.

¹⁰ Arndis BERGSDÖTTIR, *Museums and Feminist Matters: Consideration of a Feminist Museology*, *NORA – Nordic Journal of Feminism and Gender Research*, 2016, roč. 24, č. 2, s. 128.

¹¹ O úzkém spojení mezi moderním pojetím občanství, národním státem a muzei od dob Velké francouzské revoluce např. Elke KRASNY, *Citizenship and the Museum: On Feminist Acts*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 76–77. O kódování hodnot jako národ či identita do muzejního prostředí nejnověji J. JAREŠ – Č. PÝCHA – V. SIXTA (eds.), *Jak vystavujeme soudobé dějiny*, s. 13, 137.

společenskovedních muzeí.¹² Vztah genderu a muzeí nemusí být explicitně vyřčen, ale i tak je možné pozorovat spíše vylučování určitých skupin a témat, respektive dělení sbírek a výstav podle genderu. Vedení muzeí často pracuje s konceptem rozdílnosti, který z pohledu návštěvnické klientely bývá vyjádřen krátkodobými výstavami dobové módy, jež bývají dedikovány ženské části publika, případně instalacemi věnovanými válečným konfliktům, eventuálně zbraním, které se těší oblibě u mužů. Co mívají tyto výstavy či expozice společné, je, že v globálu utvrzují stereotypy. Otázkou je, nakolik takto muzejní management postupuje vědomě, nebo zda setrvává ve vleku určité tradice.¹³

Dochází také k tomu, že v euroamerickém prostoru je v muzeích prezentována zejména bílá, respektive bělošská měšťanská společnost s dominantní pozicí „správných“ (rozuměj mainstreamu se nevymykajících) mužů. Existují sice zdárné pokusy o „integrování“ žen a mužů nespádajících do výše uvedené škatulky i do měnicích se historických narativů, týká se to pouze osob pocházejících ze střední či vyšší třídy. Faktem, vůči kterému se feministická muzeologie vymezuje, je, že všechny tyto metody jsou prezentovány jako objektivní/ neutrální/ racionální.¹⁴ Jak tvrdí Helen Antrobus, aplikování feministické teorie na oblast muzeí se nachází v neutěšeném stavu a co navíc, role bílých evropských mužů je stále zakódována v samých základech muzejních institucí. V zájmu feministické muzeologie však není, aby se muzea omlouvala za podmínky svého vzniku, ale aby se naopak chopila své role ve změně narativů, reflektovala je ve své sbírkotvorné politice i ve svém celkovém angažmá.¹⁵

Nelze se proto divit, že pod křídly feministické muzeologie jsou zejména od 80. let 20. století vytvářena „ženská muzea“, jež reagují na to, že za „mužská muzea“ bylo možno považovat všechny ostatní muzejní instituce, byť se tak deklarativně neoznačují. Ženská muzea vznikají za účelem shromažďování, studia, šíření „ženské historie“ a kultury s cílem podat alternativní verze dějin. Existence těchto organizací je přímou reakcí na feministické hnutí. Tyto instituce často vytváří kolekce materiálů reflektujících postavení žen v minulosti i současnosti, sbírají předměty každodenní potřeby, jež vystavují ve stálých expozicích i krátkodobých výstavách, zaměřují se na rozmanitost, genderovou citlivost

a sociální inkluzi menšin, provádí rozsáhlou popularizační činnost a jsou v úzkém kontaktu s místními ženskými spolky, institucemi i feministickými umělkyněmi a umělci.¹⁶

Jak tyto instituce vznikaly? Kupř. ustavení The Women's Museum in Denmark (Ženského muzea v Dánsku) došlo proto, že i přes vědecký výzkum, vydávání odborných monografií a časopisů na univerzitním poli se tyto iniciativy v 70. a raných 80. letech 20. století dostávaly k příliš malému okruhu publika. Z univerzitního diskurzu se tak aktivity přenesly do veřejné sféry, kde se jich chopila za tím účelem vzniklá The Women's Museum Society (Ženská muzejní společnost), jež založila výše zmíněné muzeum.¹⁷ Oproti tomu poměrně nedávno vzniklé The Iranian Women's Movement Museum (Muzeum iránského ženského hnutí) vděčí za svou existenci osobám nevhodným pro státní režim. Je nezvykle rozkročeno mezi webovou sítí a tematické výstavy, které je schopno uspořádat pouze jednou v roce.¹⁸ Pro německojazyčný prostor můžeme zmínit projekt www.muSIEum.at – *displaying gender*; ukončený v roce 2014, jenž byl vytvořen jako výstup Wiener Frauenbüros (Oddělení pro podporu a koordinaci záležitostí týkajících se žen při vídeňském magistrátu). V rámci něj čtyři muzea – Wien Museum (Muzeum Vídně), Technisches Museum (Technické muzeum), Österreichisches Museum für Volkskunde (Muzeum folkloristiky) a Jüdisches Museum (Židovské muzeum) – tematizovala otázku zastoupení žen, mužů a genderových vztahů, prostřednictvím čehož mohly být „znovuobjeveny“ známé předměty.¹⁹ Toto podhoubí přineslo své plody. Kolem roku 2000 se schylovalo ke vzniku Frauenmuseum (Muzeum žen) v Badenu u Vídně, které od roku 2001 získalo profesionální vedení a započalo s přípravou putovních výstav.²⁰ Jeho viditelnou akcí byla v roce 2011 uspořádaná výstava u příležitosti stého výročí od první oslavy Mezinárodního dne žen ve středoevropském prostoru. Veřejnosti zde byly představeny protestní odznaky, notové záznamy písní, pohlednice, pozvánky, fotografie, plakáty, video rozhovory s aktivistkami/ aktivisty, noviny, výstřížková alba, masky a v neposlední řadě taktéž audio komentáře, které zahrnovaly i protestní písně.²¹

Největší síť ženských muzeí ve světě představuje The International Association of Women's Museums

¹² S tímto trendem se bohužel setkáváme i v současnosti, a to i přesto, že ICOM doporučuje brát v potaz mimo věku a třídy též kategorii genderu. Výběrově např. Karen BROWN – Peter DAVIS – Luis RAPOSO (eds.), *On Community and Sustainable Museums/ Sobre Museos Comunitarios y Sostenibles*, Costa Rica 2019, s. 24.

¹³ K tomu např. Smilla EBELING, *Museum & Gender: Ein Leitfaden*, Münster – New York 2016, s. 30, 37.

¹⁴ A. BERGSDÖTTIR, *Museums and Feminist Matters*, s. 130, 133; Julie BOTTE, *The National Museum of Women in the Arts and The Museum of Women: Preserving Women's Heritage and Empowering Women*, Museum International, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 20; Lisa SPANKA, *Vergewärtigungen von Geschlecht und Nation im Museum: Das Deutsche Historische Museum und das Dänische Nationalmuseum im Vergleich*, Bielefeld 2019, s. 15–17, 22–23; Smilla EBELING, *Naturing gender and gendered nature in museums*, in: Wera GRAHN – Ross J. WILSON (eds.), *Gender and Heritage: Performance, Place and Politics*, London – New York 2018, s. 62.

¹⁵ Helen ANTROBUS, *For Most of History Anonymous Was a Woman*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, s. 70–71.

¹⁶ Astrid SCHÖNWEGER, *Women's Museums: Hubs for Feminism*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 161–162, 175.

¹⁷ Merete IPSEN, *The Women's Museum in Denmark: From Women's History to Gender Culture*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 319.

¹⁸ Mansoureh SHOJAEE, *The Iranian Women's Movement Museum*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, s. 499.

¹⁹ Elke KRASNY, *Museum Macht Geschlecht*, in: Viktor KITTLAUSZ – Winfried PAULEIT (eds.), *Kunst – Museum – Kontexte: Perspektiven der Kunst- und Kulturvermittlung*, Bielefeld 2006, s. 37–38, 41.

²⁰ *Frauenzimmer Baden* [online] [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.frauenzimmer-baden.at/frauenmuseum/>

²¹ Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, *Feminism and the museum in Australia: an introduction*, *Journal of Australian Studies*, 2016, roč. 40, č. 2, s. 134.

(Mezinárodní asociace ženských muzeí).²² Její vymezení „ženského muzea“ je kombinací definice muzeí podle ICOM a feministického přístupu: „Ženská muzea jsou různorodá; odrážejí politické, kulturní, umělecké, ekonomické a sociální role a situace žen v minulosti i současnosti. Zachovávají a vytvářejí ženské kultury, odstraňují předsudky a přispívají k respektování žen a lidských práv. Jsou zrcadlem společnosti a také proměny světa.“²³ První kongres „ženských muzeí“ sdružených pod IAWM se konal v roce 2009, kde byla cíleně zvolena škála těchto zařízení velmi volně od muzeí tradičního střihu, výtvarných galerií přes sítě slávy i webové stránky. Mezi zapojenými organizacemi a iniciativami panují značné rozdíly. U některých z nich se nemusí vyskytovat odkazy na feminismus, jiné naopak cíleně vytváří prostor pro ženy za účelem toho, aby řekly „svůj příběh“ z feministického úhlu pohledu. Další naopak odkazují na genderové teorie a studují koncepty feminity a maskulinity.²⁴ Dnes existuje přes 100 „ženských a genderových muzeí“ po celém světě, ale objektivně mají nejlepší podmínky na východním pobřeží USA a v západní Evropě, především v Itálii a Německu. Jejich počet stoupl zejména od roku 2000, kdy celkově vzrostlo množství muzejních iniciativ zaměřených na ženy a lidská práva. Pouze malý počet z nich se řadí ke státním institucím a většina tak čelí finančním potížím a problémům s financováním svého chodu. Nemalé překážky činnosti těchto muzeí představují sociální a politické změny, ale i válečné konflikty, jako je tomu např. na Ukrajině, kde podpora The Gender Museum (Genderového muzea) rozhodně není prioritou, a to i proto, že se instituce snaží o nové interpretace „ženské zkušenosti“, které jdou proti tradičním rolím, do nichž jsou ženy a muži v rámci válečného diskurzu stavěni.²⁵

Mezinárodní asociace ženských muzeí se snaží od roku 2018 tematizovat problémy s pokusy o dosahování větší genderové rovnosti v muzejních institucích – tedy záležitosti spojené s kurátorskou rolí, výběrovými řízeními,

plánováním výstav, muzejní pedagogikou aj.²⁶ IAWM též pořádá pravidelné tematické konference. Poslední z nich se uskutečnila v létě 2021 v rakouském Hittisau a byla věnována porodní kultuře.²⁷ Důležitým mezníkem v dějinách asociace je navázání spolupráce s Evropským parlamentem, konkrétně Výborem pro práva žen a genderovou rovnost, kdy od roku 2017 spolupřátají Mezinárodní den žen.²⁸

Otázkou je, zda přístup jednostranně zaměřený na dějiny žen a „ženskou tematiku“ nevede do slepé uličky. Byť lze vsazování žen do dějin i zviditelňování problémů jimi řešenými považovat za záslužný a legitimní počín, právě dějiny žen založené na kategorii „jednotného globálního sesterství“ patří dnes již k překonaným přístupům, jež jsou hojně kritizovány ze strany genderových studií. Mezi výtkami, kterým „ženská muzea“ čelí, je pnutí mezi překonanými dějinami žen a konceptem genderu. Pokud jsou tyto instituce postaveny na předpokladu o autonomních ženských dějinách odlišujících se zejména od domněle neutrálních politických dějin, tedy na politice diference, mohou se stávat nepřijatelnými pro část běžné návštěvnické klientely, ale i pro badatelskou obec věnující se genderové teorii. Nelze nezmínit její hlavní námitku, totiž, že genderová studia posouvají pozornost od žen ke konceptualizaci nejen feminity, ale co je důležité, též maskulinity v prostoru a čase.²⁹ Jak už bylo naznačeno výše, řada „ženských“ muzeí si je tohoto problému vědoma.

Problematickým bodem je toto pnutí i na úrovni „všeobecných/univerzálních muzeí“, jelikož se i přes bohatou teoretickou základnu koncept genderu dostává ke slovu v muzeologických publikačních výstupech zejména až v posledním desetiletí, pokud vůbec. To způsobuje jisté obtíže – řada muzejních institucí pracuje s feministickými a genderovými studii jako se vzájemně zaměnitelnými přístupy, případně je ponechává stranou svého zájmu a teoreticky zaostává. Hlavní výtkou je, že se dostatečně nezabývají konceptem maskulinity – nemívají jej z výše uvedených

²² International Association of Women's Museums [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://iawm.international/>. Ke genezi ženských muzeí a IAWM též A. SCHÖNWEGER, Women's Museums, s. 157–159. Ve světě však existují i další sítě ženských muzeí. Poměrně velký okruh ženských muzeí je sdružen v rámci států MENA – tj. států středovýchodní Asie a severní Afriky. Panují mezi nimi logicky velké rozdíly, ale majoritně slouží jako vzdělávací a kulturní instituce snažící se nabourávat obraz arabských žen a mužů vycházející z orientalismu. Zajímavostí je, že v některých z těchto muzeí jsou kurátorkami ženy s vysokým vzděláním, často manželky či rodinné příslušnice panovníckých rodů, příslušníků vlády, úředníků, pedagogů, lékařů atd. Carol MALT, Women, Museums, and the Public Sphere, Journal of Middle East Women's Studies, 2006, roč. 2, č. 2, speciální číslo Women's activism and the Public Sphere, s. 121.

²³ „Women's Museums are diverse; they reflect political, cultural, artistic, economic and social roles and situations of women in the past and present. They preserve and generate women's cultures, remove prejudices and contribute to the respect of women and human rights. They are the mirror of society and also of the changing of the world.“ Citováno podle J. BOTTE, The National Museum of Women in the Arts, s. 20.

²⁴ A. BARTLETT – M. HENDERSON, Feminism and the museum in Australia, s. 133; J. BOTTE, The National Museum of Women in the Arts, s. 23. Příkladem může být blízké Frauenmuseum v Bonnu, jež se jako jedno z mála existujících německých ženských muzeí specializuje na propagaci „ženského umění“ s cílem zakotvit jej v dějinách umění a diskutovat o nových estetických kvalitách ve vztahu k „ženské kreativitě“. Jako svou povinnost vnímá zaplňování mezery vzniklé nepříznáním pozornosti ženám u tradičních muzeí. V září 2021 u příležitosti 40 let od svého založení uspořádalo sympozium spojené s veletrhem, kde byl dán prostor 50 německým i neněmeckým umělkyním prezentovat svá díla, konaly se zde tematické přednášky, koncerty aj. Projekt reagoval na „mizející princip mateřství“ a „ženského principu“ ve společnosti, která se tímto stává nehumánní a nesolidární. Je zřejmé, že daná instituce i nadále pracuje s konceptem útlaku žen ze strany mužů a snaží se nacházet rovnostářské životní strategie v současnosti i minulosti. Ženské muzeum v Dánsku se naopak v polovině druhé dekády 21. století rozhodlo více reflektovat genderovou tematiku a zahrnovat do svých projektů koncept maskulinity. Frauenmuseum Bonn [online] [cit. 3. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.frauenmuseum.de/museum-1/haus/>; <https://www.frauenmuseum.de/symposium/>; A. SCHÖNWEGER, Women's Museums, s. 164, 169; M. IPSEN, The Women's Museum in Denmark, s. 338.

²⁵ Mona HOLM – Thea AARBAKKE, There She Goes Again: A Project on Gender Representation in Norwegian Museums' Collections and Exhibit Practices, Museum International, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 97; A. SCHÖNWEGER, Women's Museums, s. 159, 174; María SÁNCHEZ GARCÍA, The Gender Museum in Ukraine: A Museum for Dialogue, in: J. C. ASHTON (ed.), Feminism and Museums, č. 1, s. 388.

²⁶ M. HOLM – T. AARBAKKE, There She Goes Again, s. 95.

²⁷ Frauenmuseum Hittisau [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.frauenmuseum.at/>

²⁸ A. SCHÖNWEGER, Women's Museums, s. 179–180.

²⁹ Ross J. WILSON, The tyranny of the normal and the importance of being liminal, in: W. GRAHN – R. J. WILSON (eds.), Gender and Heritage, s. 5–6.

důvodů potřebu dále problematizovat. Tuto roli dílčím způsobem supluje muzea věnující se queerovým studiím.³⁰ Díky nim je muzeologie obohacena o další „nevyřčené historie“, konstrukce „obtížných dějin“ a „slepá místa“ historických narativů. V současnosti existují v celé řadě evropských zemí specializovaná LGBTQ+ muzea. Pro náš prostor je nejbližším z nich patrně Schwules Museum (Muzeum homosexuality) v Berlíně.³¹ Je však otázkou, zda by se muzejní instituce neměly věnovat konceptu maskulinity komplexně.

Podobné obtíže jsou spojeny i s dalšími specializovanými přístupy. Prozatím zcela marginalizovaným oborem rostoucím z tradic feministické muzeologie jsou tzv. girl studies. Jde např. o virtuální projekt www.girlmuseum.org, který je prvním počinem tohoto druhu. Je věnován výhradně dívčímu dospívání. Slouží též jako popularizační a informační platforma pro sociokulturní dialog a výzkum. The Girl Museum (Dívčí muzeum/ Muzeum dívek) usiluje o propagaci práv dívek a vymezuje se vůči tomu, že jsou v muzeích prezentovány pouze dospělé ženy. Namítá, že dívky disponují svými vlastními unikátními dějinami a kulturou, jež stojí za kritickou analýzou. Muzeum nedisponuje vlastními sbírkami, ale pořádá virtuální projekty s digitalizovanými předměty z jiných institucí, zejména na téma dívků v umění a umění vytvořené dívkami.³²

Aby nedocházelo u podobných počínů k přílišnému uzavírání sama do sebe, je možné připomenout velice aktuální feministickou teorii intersekcionality, která není zaměřena na politiku úzce definovaných, partikulárních zájmů, ale na prolínání hierarchií a nerovností. Věnuje se principům fungování mocenských struktur a souběžnému působení více kategorií společenské a sociální marginalizace s cílem kritizovat domnělé univerzality ve prospěch mnohovrstevnatosti, flexibility a proměnlivosti sociálních kategorií.³³ Je možné srovnávat v podstatě jakékoliv parametry, např. gender, třídu/sociální příslušnost, etnicitu/rasu, různá prostředí, státy, národní celky, národnosti, náboženské vyznání, věk, rodinný stav, ekonomickou situaci atd. Nadstavbou může být i jejich vzájemná hierarchizace, variabilita a prolínání sociálních rolí v různých životních kontextech a okamžicích.³⁴

Přehled konkrétních výstupů feministické muzeologie

V současnosti vzniká pod křídly feministické muzeologie a genderových studií celá řada podnětných aktivit. Je možné je schematicky rozdělit na několik okruhů, totiž sbírkotvornou činnost, následnou popularizaci ve formě instalací a práce s neziskovým sektorem, dále oblast auditů muzejních počínů i vnitrostranické kultury a konečně vědu a výzkum.

Věnujme se nyní **prvnímu tematickému okruhu**, totiž práci se sbírkami a popularizaci. Z pohledu návštěvnic a návštěvníků jsou nejzjevnějším projevem feministické muzeologie krátkodobé výstavy či stálé expozice věnované jednak ženám, jednak konceptualizaci maskulinity a femininity v konkrétním prostoru a čase (1). Pokud přihlédneme k jejich genealogii v USA, právě zde evidujeme od 70. let 20. století první feministické výstavní počiny, na něž záhy navazovaly specializované ženské (umělecké) časopisy. Jednalo se o projekty zaštitěné výtvarnými galeriemi. V rámci speciálních i běžných výstav byl cíleně vytvářen prostor pro ženy, kde by řekly „vlastní příběh“. Koncepty výstav vznikaly v rámci umělecké avantgardy mimo zavedené instituce, jako tomu bylo např. v raných 70. letech 20. století v Los Angeles. Feministické výstavy si můžeme představit jako expozice dvourozměrných i trojrozměrných předmětů reflektujících hlavní motto druhé vlny feminismu, totiž „osobní je politické“. Šlo o provokativní i k zamyšlení vyzývající instalace a rovněž parodie klasických uměleckých děl, např. mužské akty namísto ženských.³⁵ Objevovala se též lesbická tematika. V Los Angeles šlo o počiny, které přerostly jednak ve vytvoření „Domu ženy“ (Womanhouse), jednak v založení časopisu *Womanspace Journal*. V New Yorku jej následoval *The Feminist Art Journal* z roku 1972. Organizací, která se dodnes specializuje výlučně na zviditelňování žen prostřednictvím umění, je The National Museum of Women in the Arts (Národní muzeum žen v umění). Bylo založeno v roce 1981 v New Yorku jako soukromá instituce.³⁶ Zviditelňování žen však není spojeno pouze s minulostí, ale též s poměrně nedávnou dobou, kdy např. v roce 2001 The American Airpower Museum in New York (Muzeum

³⁰ Za průkopnickou organizaci v tomto směru je v USA považována v roce 1985 založená The Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender Historical Society v San Franciscu, jež se od počátku své existence orientovala na uchovávání archiválií, periodik, fotografií, umění a artefaktů dokumentujících dějiny LGBTQ v severní Kalifornii. Zaujala stanovisko k tomu, že mainstreamová muzea v té době nejevila o queerovou komunitu zájem. Přestože se tematika LGBTQ již dostává do zorného pole muzeí, stále ještě jde do jisté míry o tabuizovanou záležitost. Na tento fakt reagují specializovaná LGBTQ muzea. Šíření povědomí napomáhá též činnost osob z queerových společenství, pracujících v akademickém prostředí, jež se v 80. a 90. letech 20. století profesně uplatnily na amerických univerzitách. Právě jejich aktivity přerostly v existenci The GLBT Historical Society Museum and Archives (Muzeum a archiv Historické společnosti GLBT). Gerard KOSKOVICH – Don ROMESBURG – Amy SUEYOSHI, Curators in Conversations: Conceiving the Queer Past and the GLBT Historical Society Museum, *Museum International*, 2020, roč. 72, č. 3–4, s. 68–69, 71.

³¹ Schwules Museums [online] [cit. 5. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.schwulesmuseum.de/>

³² Girl Museum [online] [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.girlmuseum.org/about/>. K obsahu oboru např. Mary Celeste KEARNEY, Why We Need Girl Studies, in: Girl Museum [online], 5. 4. 2021 [cit. 28. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.girlmuseum.org/why-we-need-girl-studies-mary-celeste-kearney/>; Ashley E. REMER – Tiffany RHOADES, Girl Museum: Using Digital to Showcase Feminism in Cultural Heritage, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 299–301, 307.

³³ Marta KOLÁŘOVÁ, Na křížovkách nerovností: Gender, třída a rasa/ etnicita, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2008, roč. 8, č. 2, s. 2; Kateřina KOLÁŘOVÁ, Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie, Gender a výzkum, 2018, roč. 19, č. 2, s. 13–17; Barbara CLARK SMITH, A Woman's Audience: A Case of Applied Feminist Theories, in: A. K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, s. 66.

³⁴ M. KOLÁŘOVÁ, Na křížovkách nerovností, s. 4. Obecně k problematice sociálních rolí blíže Jiří ŠUBRT, Homo sociologicus: Co se skrývá za tématem sociálních rolí, *Sociológia*, 2017, roč. 49, č. 2, s. 203.

³⁵ Např. obraz *Turecká lázeň* od Sylvie Sleigh z roku 1973, uložený ve Smart Museum of Art při Univerzitě v Chicagu.

³⁶ Ruth E. ISKIN, Feminism, Exhibitions and Museums in Los Angeles, Then and Now, *Woman's Art Journal*, 2016, roč. 37, č. 1, s. 12–14; Carey LOVELACE, Optimism and Rage: The Women's Movement in Art in New York, 1969–1975, *Woman's Art Journal*, 2016, roč. 37, č. 1, s. 10.

amerických vzdušných sil v New Yorku) přichystalo projekt přibližující působení žen coby vojenských letkyň za druhé světové války.³⁷

(2) V rámci feministické muzeologie vznikají od 70. let 20. století specificky „ženské fondy a knihovny“, které mají napomoci odvyprávět „ženský příběh“. V Austrálii se současná feministická muzeologie vypořádává s genezí tamních muzeí po svém. Zdejší instituce vznikaly podle Alison Bartlett a Margaret Henderson jako soukromé eklektické kolekce koloniálních kuriozit, kdy se tento proces samozřejmě ani zde neobešel bez dopadů na akviziční činnost s konkrétním projevem ve formě podprezentování či přímo absence žen ve sbírkách.³⁸ Příkladem reakce na tuto skutečnost je projekt dokumentace feministického aktivismu v Austrálii zaměřeného na léta 1970–1990. Ten si pod křídly The National Museum of Australia (Národní muzeum Austrálie) určuje za svůj cíl položit základy feministické akviziční teorie, založit feministický archiv a klást si otázku, jak vůbec definovat feministickou materiální kulturu. Právě zaměření se na materiální kulturu vede hlavní představitelky tohoto projektu – Bartlett a Henderson – k tezi, že i hmotné dědictví nabízí nedocenitelnou perspektivu a nový pohled na ženské hnutí.³⁹ Kolekce takových předmětů má odrážet klíčová témata historie australského feminismu v dané epoše. Promyšlený systém kritérií⁴⁰ jim posloužil k sestavení 21 témat pro vytvoření sbírky feministického aktivismu, jehož hlavními tématy jsou dějiny feministického hnutí 2. vlny v Austrálii, kampaň proti domácímu násilí v rámci The NSW Women’s Refuge Movement (Hnutí žen z Nového Jižního Walesu prchajících před domácím násilím) a „ženská kulturní produkce“ v hudbě, divadle, filmu a tisku. Nejdůležitějším úkolem projektu je mapování a sběr tzv. kulturního aktivismu s cílem poukázat na diverzitu „ženské tvorby“ v oblasti výtvarného umění, literatury, filmu, vytváření a používání předmětů běžné potřeby.⁴¹

Dalším příkladem specificky „ženského“ fondu nebo sbírky je počín *Things that Liberate: An Australian Feminist Wunderkammer*, vzniklý po odborném symposiu v australské národní knihovně v roce 2013. Jde v nejlepší slova smyslu o kabinet kuriozit – kolekci předmětů spojených s feminismem – zejména literaturou. Konkrétně jsou sbírány eseje, paměti, básnická produkce či obrázky

předmětů. Dochází zde ke kategorizaci předmětů do čtyř hlavních skupin: zaprvé „předmětů spojených s tělesností“ (oděv, hygienické potřeby), zadruhé relativně širokého okruhu „objektů se světovým přesahem a současně s vazbou na sociální a politickou změnu“ (rukopisy knih, právní příručky, experimentální filmy, fotografie, „ženská hudba“, audionahrávky divadelních představení aj.), zatřetí „předmětů s vazbou na spolkový život“ (texty, periodický i neperiodický tisk, technické vynálezy spojené s ženským hnutím a feminismem) a konečně začtvrté „protestních objektů“ (odznaky, plakáty, transparenty). Za feministický předmět je pokládána jakákoliv věc spojená s ženským hnutím.⁴²

(3) Výrazným projevem feministické muzeologie je zakládání specializovaných „ženských a genderových muzeí“, kterému jsme se věnovali výše. Na jejich vzniku se v poslední době podílí též hnutí proti sexuálnímu obtěžování a násilí #Mee Too, které rezonuje mohutně kupř. skandinávskou muzejní obcí. Díky Mee Too tak vznikl digitální archiv The Nordic Museum (Severského muzea) ve Stockholmu, který si klade za cíl dokumentovat demonstrace a dění na sociálních sítích a médiích. Jde o nové digitální vizuality, zejména hashtagy, jež sledují desetitisíce osob. Vznikají též knihy ženských svědectví sebraných z komentářů na Facebooku.⁴³

S otvíráním problematických otázek souvisí propojování muzeí, neziskové složky a aktivismu (4). Dobrým příkladem je činnost skupiny *Guerrilla Girls*, jež vznikla v roce 1985 s cílem poukázat na marginalizaci a jednotvárné prezentování žen v amerických muzeích. Známou se stala díky svému provokativnímu banneru reagujícímu na výstavu newyorského The Museum of Modern Art (Muzea moderního umění). Byla na něm vyobrazena nahá žena, jež má namísto lidské hlavy hlavu gorilí a doprovází ji slogan: „*Musí ženy být nahé, aby se dostaly do Metropolitního muzea? Méně než 5 % umělců v sekci moderního umění jsou ženy, ale 85 % aktů je ženských.*“⁴⁴ Tato organizace je dnes přes svou diverzní minulost, kdy důvtipně upozorňovala na sexismus ve sbírkotvorných a výstavních praktikách, zvana ke spolupráci s předními evropskými a jihoamerickými institucemi.⁴⁵ Podobně fungující skupinou jako *Guerrilla Girls* je *The Gender Equity in Museums Movement* (Hnutí za genderovou rovnost v muzeích), jež se pokouší o změnu v oblasti výuky

³⁷ Julia LAURIA-BLUM – Ashley ADELMAN, The WASP Exhibit at the American Airpower Museum, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, s. s. 516–531.

³⁸ A. BARTLETT – M. HENDERSON, *Feminism and the museum in Australia*, s. 131.

³⁹ Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, What is a Feminist Object? *Feminist Material Culture and the Making of the Activist Object*, *Journal of Australian Studies*, 2016, roč. 40, č. 2, s. 157.

⁴⁰ Kritérii výběru předmětů do sbírky byla vazba na aktivismus, spojitost s lokálními a dalšími osobami feminismu považovanými za nadregionálně významné, důraz na spolkový život, humor, konflikt, rozmanitost přístupů a klíčové události.

⁴¹ Ve skupině mapování dějin feministického hnutí 2. vlny se nachází témata jako kampaň za svobodnou volbu v oblasti reprodukčních práv, sexuální násilí a pohlavní zneužívání žen, působení žen v odborech, překračování zažitých „ženských a mužských“ rolí, mapování hnutí domorodých žen aj. Druhá skupina zahrnuje sběr předmětů odrážejících kampaň za zdraví žen, proměnu výchovy, ženské hnutí v rámci přistěhovaleckých vln, mateřství, péči o děti a lesbickou tematiku. Třetí oddíl si všímá oblastí státních intervencí ve spojitosti s femokracií, ženského sportu, právního systému a jeho reforem, procesu utváření spolků, spirituality a fenoménu MDŽ, respektive Mezinárodního roku žen. Blíže A. BARTLETT – M. HENDERSON, „The Australian women’s movement goes to the museum“, s. 87–88.

⁴² A. BARTLETT – M. HENDERSON, What is a Feminist Object? s. 160–163.

⁴³ Paula UIMONEN, #MeeToo in Sweden: Museum Collections, Digital Archiving and Hashtag Visuality, *ETHNOS*, 2020, roč. 85, č. 5, s. 922–923.

⁴⁴ V originále: „Do women have to be naked to get into the Met. [Metropolitan – pozn. autorky] Museum? Less than 5 % of the artists in the Modern Art sections are women, but 85 % of the nudes are female.“ Verze plakátu z roku 1989. *Guerrilla Girls* [online] [cit. 8. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.guerrillagirls.com/naked-through-the-ages> [cit. 8. 9. 2021]. Ke genezi *Guerrilla Girls* též Kaywin FELDMAN, *Guerrillas in our Midst: A Museum Director’s Appeal for a New Feminist Agenda*, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 101–103.

⁴⁵ *Guerrilla Girls* [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.guerrillagirls.com/our-story>

muzeologie, výukových programů muzeí, oblasti lidských zdrojů, vrcholového managementu i běžného personálu aj.⁴⁶

Mezi poměrně oblíbené a finančně méně náročné formy spolupráce mezi nejrůznějšími spolky, nadacemi a muzei se řadí popularizace „míst ženské paměti“. Takovéto počiny přerůstají ve vznik feministických stezek, osazování pamětních desek či kamenů do fasád domů, pojmenovávání veřejných prostranství po „velkých ženách“, financování jejich soch ve veřejném prostoru či produkování jiných, kupř. jednorázových nehmataelných uměleckých instalací, happeningů. Lze též zmínit aktivity Wikipedie, jež se snaží v rámci projektů na Wikimedia zaplnit absenci ženských medailonů související s tím, že většina editorů jsou muži. Wikipedie proto pravidelně podporuje uživatky a uživatele v sepisování tematických hesel (wiki projekty Feminismus, Dějiny žen, Umělkyně, Vědkyně, Spisovatelky, Židovské ženy aj.). Nežádka kdy je k těmto příležitostem zvána odborná obec z paměťových institucí.⁴⁷ Muzea se rovněž zapojují do vzniku populárně-naučné a osvětové literatury, vzešlé z neziskového prostoru. Jako příklad uveďme vznik virtuálních encyklopedií věnovaných ženám v daných regionech.⁴⁸ Nejrůznější neziskové organizace jsou pak schopny muzeím napomoci s genderovými audity zaměstnaneckých složek, výstavních projektů apod.

Přistupme nyní komplexněji k **jednotlivým druhům auditů**. V poslední době se těší oblíbě znovuobjevování „velkých žen“ – prvních žen-kurátorek, mecenášek, sběratelek, iniciátorek staveb muzejních svatostánek apod. S tím jsou spojeny expertízy zaměstnanecké složky muzeí (5), a to nejen té současné, ale i té historické.⁴⁹ Kupř. historička Gro Hagemann demonstrovala, že ženy byly v norských muzeích vylučovány z profesionalizovaných pracovních pozic až do roku 1884, kdy byla první muzejní kurátorka přijata k vyššímu specializovanému studiu.⁵⁰ Výzkum Marjorie Schwarzer z roku 2007 v amerických muzeích udal, že v zaměstnaneckém poměru bylo 63 % žen ku 37 % mužů, avšak ti převažovali v řídicích složkách muzeí a měli i lepší přístup k finančním prostředkům a moci. Celkem 53 % mužů působilo coby ředitelé malých a středně velkých amerických muzeí, u velkých institucí bylo pak jimi obsazeno 75 % řídicích složek. Schwarzer dále konstatovala, že platový poměr mužů a žen na stejných pozicích byl 1:0,78.⁵¹ Tento trend je v rozporu s faktem, že většinu návštěvnické klientely, alespoň podle publikované literatury, tvoří převážně ženy. Navštěvovaly edukační programy ve větší míře než muži, utratily více peněz při vypůjčování audio průvodců a trávily více času v muzejních kavárnách. Zapojovaly se též častěji do chodu muzeí coby dobrovolnice.⁵²

(6) S tím souvisí existence podpůrných profesních skupin v rámci mocenských institucionálních struktur. Od 70. let 20. století se hlásí ke slovu nová generace žen, která se snaží skloubit svůj soukromý život s profesní kariérou a současně dosahovat vyšších pracovních pozic. Ve Spojených státech tak například v rámci *The Association of Art Museum Directors* (Asociace ředitelů uměleckých muzeí) funguje seskupení ředitelek těchto organizací.⁵³

(7) Následující bod se pojí s kritickou reflexí sbírkových fondů. Nemnohé muzejní instituce jsou si ochotny připustit, že jejich exponáty odráží nejen sociální status či etnicitu, ale též měšťanské genderové vztahy se všemi stereotypními obrazy popsanými výše. Příslovečnou hořkou pilulku spolko The Helsinki City Museum (Helsinské městské muzeum). To v analýze z roku 2003 zjistilo, že v jeho sbírkách je nadprezentována zejména vzdělaná střední třída a bohaté části města a že celková skladba sbírek kopíruje asymetrický genderový systém ušitý na míru měšťanstvu 19. století. Analýza potvrdila, že předměty spojené se soukromým životem jsou v databázích opravdu majoritně připisovány ženám, zatímco jiné sbírky spojené se zaměstnáním a produkcí jsou dedikovány více mužům.⁵⁴

(8) Stále častěji se objevují audity stálých expozic i krátkodobých výstav. Jejich cílem je většinou poukázat na opakované použití majoritní výkladové linky i absenci reflexe genderu, věku, sociální příslušnosti a jiných kategorií znevýhodnění v muzejních výstupech všeho druhu. Projevuje se to mimo jiné poukazováním na charakter popisků a nápisů výstavních panelů, kde zpravidla dominuje důraz na mužskou část návštěvnické klientely a použití generického maskulina.⁵⁵

Podle genderového auditu výstavních projektů třech norských muzejních institucí z roku 2018, jehož autorkami jsou dvě vysoce postavené představitelky The Women's Museum in Norway (Muzeum žen v Norsku), Mona Holm a Thea Aarbakke, jsou zjištěni stále poněkud trpká. Prokázalo se, že přestože jsou feministická i genderová studia vyučována na tamějších univerzitách již přes 40 let a Norsko bylo ve zprávě *Global Gender Gap Report* (2006–2018) zařazeno mezi pět zemí ceněných pro vysokou míru genderové rovnosti, analyzovaná muzea tento fakt nereflektují. Stále tak dávají přednost tradičním vzorcům, totiž prezentování mužů jako nositelů lidství a žen jako bytostí s menší hodnotou. To se promítá i v menším prostoru věnovaném ženám ve výstavních sálech.⁵⁶

Obraťme pozornost k oblasti **vědy, výzkumu a vzdělávání**. Vzpomeňme pořádání odborných setkání, ať už jde o nejrůznější tematické workshopy, semináře, konference

⁴⁶ Gender Equity in Museum's Movement [online] [cit. 24. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.genderequitymuseums.com>; K. FELDMAN, Guerillas in our Midst, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, s. 111.

⁴⁷ Lucy CROMPTON-REID, Closing the Gender Gap on Wikimedia, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, s. 667–689.

⁴⁸ A. SCHÖNWEGER, *Women's Museums*, s. 166.

⁴⁹ B. CLARK SMITH, *A Woman's Audience*, s. 68; Amy K. LEVIN, Introduction, in: A. K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, s. 2.

⁵⁰ Citováno podle M. HOLM – T. AARBAKKE, *There She Goes Again*, s. 94.

⁵¹ Marjorie SCHWARZER, *Women in the Temple: Gender and Leadership in Museums*, in: A. K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, s. 17.

⁵² M. SCHWARZER, *Women in the Temple*, s. 16–17.

⁵³ M. SCHWARZER, *Women in the Temple*, s. 20–21.

⁵⁴ Minna SARANTOLA-WEISS, *Collection Policy: Experiences and challenges*, in: Nina ROBBINS – Suzie THOMAS – Minna TUOMINEN – Anna WESSMAN (eds.), *Museum studies: Bridging Theory and Practice*, Jyväskylä 2021, s. 199–200; S. EBELING, *Museum & Gender*, s. 10.

⁵⁵ S. EBELING, *Museum & Gender*, s. 31.

⁵⁶ M. HOLM – T. AARBAKKE, *There She Goes Again*, s. 96.

atp. (9). Takové jednorázové akce mohou přerůst ve vyučování feministických a genderových přístupů v rámci muzejního vzdělávání, a to jak při národních muzejních asociacích, tak na vysokých školách. Bylo by zřejmě zbytečné zahrnovat tento text konkrétními příklady z jednotlivých zemí. Začínají se objevovat též pokusy o genderově citlivou edukační činnost v muzeích, k níž přistoupilo po roce 2000 kupř. Tate Britain.⁵⁷

S tímto typem aktivit je organicky spojena produkce vědeckých textů (10). Zde bychom mohli zmínit celou řadu přehledových sborníků či kolektivních monografií. Pokud zůstaneme u anglicky psané literatury, jedná se výběrově např. o již vzpomenutou práci *Gender, Sexuality and Museums*, zaštitěnou Amy K. Levin (2010), publikaci *Gender and Heritage* od Wery Grahn a Rosse J. Wilsona (2018) či dvoudílnou *Feminism and Museums* od Jenny C. Ashton (2018). Dále je možné připomenout monotematická čísla obecně zaměřených muzejních časopisů (kupř. *Museum International* při ICOM) či naopak prozatím spíše sporadické muzeologické analýzy v časopisech dedikovaných genderové teorii.

Co je rovněž podnětné a osobám v běžném zaměstnaneckém poměru pracujícím v některém z muzeí možná i přístupnější, je vydávání osvětových příruček (11). Lze očekávat, že kupř. kurátorky a kurátoři, kteří se feminismem a genderovými vztahy odborně nezabývají, nebudou mít snahu se prokousávat cizojazyčnými a leckdy složitými teoretickými texty, ale budou mít tendenci sáhnout po méně erudované, leč čtenářsky přístupnější literatuře či návodům. Dobrou práci v tomto odvádí ICOM, která díky svým doporučením dává ve snaze modernizovat muzejní práci přísloušnou zelenou genderovým přístupům.⁵⁸ K rozvíjení inkluzivních přístupů a vypořádávání se s kulturní rozmanitostí na regionální i mezinárodní úrovni vybízelo již ujednání 25. generálního sněmu ICOM v Šanghaji z roku 2010.⁵⁹ O tři roky později schválilo valné shromáždění ICOM v Riu de Janeiru rezoluci o genderovém mainstreamingu, která reflektuje potřebu zahrnout otázky rovnosti žen a mužů do zorného pole muzeí a považuje za důležité reflektování i dalších kulturních hranic jako rasy, etnické příslušnosti, třídy, víry, věku, fyzických schopností či ekonomického statusu v těchto organizacích.⁶⁰ Od roku 2017 ICOM zviditelňuje u příležitosti MDŽ ženy v muzeích prostřednictvím hashtagu *#Women in Museums*. Cílem zdůrazňování je nejen oslava práce muzejních pracovníků, umělkyní a žen v historii, ale rovněž posun od narativů boje směrem k inkluzi.⁶¹

Zde bych chtěla zmínit brožuru autorky Smilly Ebeling s názvem *Museum & Gender: Ein Leitfaden*, vydanou v rámci

řady Neue Heimatmuseen v roce 2016. Ta byla sestavena za účelem integrace konceptu genderu do muzeí a spuštění dlouhodobého procesu jejich proměny v polyfonní instituce.⁶² Nevelká, ale přesto podnětná příručka se snaží přiměřeně odborným jazykem poučit muzejní obec o genderové problematice a důvodech, proč by měla být zařazována do každodenní činnosti muzeí. Neméně důležité je, že nabízí ve svém závěru katalog nejčastějších otázek jako návod pro genderové analýzy muzejních instalací. Nalezneme zde promyšlený systém otázek týkajících se obsahové roviny výstav, prezentace a formy zprostředkování, aktérství, cílové skupiny a financování. Dotazník tak napomáhá zodpovědět dotazy, jako např. v jakém poměru jsou ženy a muži představováni a v jakých rolích, které obrazy jsou prezentovány zjevně a které mezi řádky, zda instalace připouští výklad formy sexuality odlišné od heteronormativního modelu, jestli odráží výstava koncept oddělených sfér, jakými formami je akcentován případný asymetrický výklad genderových vztahů, zda vzbuzuje instalace zájem o genderové vztahy atd.⁶³ Z takového dotazníku je jasné, jaké genderové znalosti jsou na konkrétní výstavě produkovány a jak jsou zprostředkovány.⁶⁴

(12) Existují i další pokusy o modifikaci muzejní metodologie i praxe. Již zmíněné badatelky Holm a Aarbakke se podílí na projektu s názvem *There She Goes Again*, jenž se pokouší o zviditelňování žen a zejména předložení metodologie, která by muzeím poskytla teoretické zázemí k dosažení rovnováhy v oblasti genderu ve sbírkách i výstavních projektech. Holm i Aarbakke ve svém textu odkazují na genderovou expertizu Wery Grahn ve švédských muzejních institucích publikovanou v letech 2007 a 2018 a na jí navržené tři klíčové prvky umožňující učinit krok „správným směrem“. Jsou jimi ochota vyššího managementu muzeí ve formulování dlouhodobých genderových strategií, aplikace feministických a genderových teorií do muzejní praxe a zvýšení povědomí o obou přístupech u zaměstnanecké složky muzeí.⁶⁵

Badatelka Hilde Hein též navrhla několik možných cest, jak aplikovat feministickou teorii do muzejní praxe. V zásadě je podle ní důležité, aby muzea změnila svůj tradiční jazyk a přestala si idealizovat muzejní návštěvníky, pod kterými často vidí osoby, jež si prohlíží muzejní předměty z pozice neutrálních, genderově nevyhraněných a nezaujatých pozorovatelek a pozorovatelů. Dále by muzejní instituce měly upustit od protežování „nevšedních“ okamžiků, jimiž jsou často politické milníky. Z takovýchto projektů bývají ženy jako představitelky soukromého života automaticky vyloučeny a dochází tak k potvrzování hierarchického vztahu obou pohlaví. S tím souvisí, aby muzea

⁵⁷ Felicity ALLEN, Revisiting, Resituating Gallery Education, in: J. C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, s. 291–292.

⁵⁸ ICOM: Resolutions adopted by ICOM's 25th general assembly, Shanghai 2010, s. 3–4.

⁵⁹ Od roku 2017 ICOM zviditelňuje ženy v muzeu prostřednictvím hashtagu u příležitosti MDŽ, aby oslavilo práci muzejních pracovníků, umělkyní a žen v historii. Cílem svátku je rovněž posunout narativy boje směrem k inkluzi. International Council of Museums [online] [cit. 11. 1. 2022]. Dostupné z: <https://icom.museum/en/news/gender-mainstreaming-icoms-mission-in-the-past-three-decades/>

⁶⁰ Setkání v Riu de Janeiru předcházelo mezinárodní sympozium o inkluzi a genderovém mainstreamingu v Kodani, které navrhlo tři doporučení, které následně valné shromáždění vzalo za své. Jde o apel na provádění rozboru narativů z genderové perspektivy, práce muzeí s publikem, zaměstnanecké složky, programů z genderové perspektivy a konečně využívání intersekcionalně pojatých analýz. Srov. ICOM: Resolutions adopted by ICOM's 25th general assembly, s. 3–4; ICOM: Resolutions adopted by ICOM's 28th general assembly, Rio de Janeiro 2013, s. 4–5.

⁶¹ International Council of Museums [online] [cit. 11. 1. 2022]. Dostupné z: <https://icom.museum/en/news/gender-mainstreaming-icoms-mission-in-the-past-three-decades/>

⁶² S. EBELING, *Museum & Gender*, s. 14.

⁶³ S. EBELING, *Museum & Gender*, s. 44–50.

⁶⁴ S. EBELING, *Museum & Gender*, s. 43–44.

⁶⁵ M. HOLM – T. AARBAKKE, *There She Goes Again*, s. 98, 100.

zanechala zjednodušeného klasifikačního systému založeného na lineárním čase, geografii, národnosti a jiných třídících kategoriích. Měla by naopak prezentované skutečnosti problematizovat a uvádět do širšího kontextu, pracovat s diskontinuitou, nejednoznačností a roztříštěností.⁶⁶

Nabízí se otázka, jakým způsobem lze výše výtčené postuláty převést do muzejní praxe. Vraťme se opět k prezentování sbírek. V expozicích se stále častěji setkáváme s poskytováním genderových kontextů k vystaveným předmětům, jako je tomu např. ve The Vasa Museum (Muzeu ve válečné lodi Vasa) ve Švédsku. V instituci, která je vlastně expozicí na novověké válečné galérie ze 17. století, nalezneme v genderově senzitivních popiscích informace o souvislostech výroby klobouků, použitých materiálech a jejich obstarávání, dynamice jejich výroby, o tom, komu byl předmět určen a jaké s ním byly spojeny rituály, gesta, design, diskurz apod.⁶⁷ Jiným dobrým příkladem genderově propracované expozice je počin Militärhistorisches Museum der Bundeswehr (Vojenskohistorické muzeum armády) v Drážďanech, které v roce 2017 otevřelo výstavu s názvem *Násilí a gender: mužská válka, ženský mír?* Její kurátoři chtěli vystoupit z tradičně pojaté skupiny vojenskohistorických muzeí a vytvořili projekt, kde k maskulinitě nebyla automaticky přiřazována válka a politické dějiny a k feminitě mír a každodennost. V rámci výstavy byl tradiční pohled na ženy konfrontován s aktivistkami, teroristkami a reprezentantkami Třetí říše. Stranou nezůstala ani tematika genderové skladby armád NDR a SRN, propuštění ženských příslušnic armády NDR po sjednocení Německa nebo nahrazování jejich jmen mužskými. S tím se pojilo i kontroverzně pojaté veřejné public relations této výstavy, kdy zmíněná instituce ve snaze o sebeprezentaci jako inkluzivního prostoru vystavila před svou budovou sochu vyrobenou z ženských figurín ve tvaru prezervativu.⁶⁸

Závěr

Feministická muzeologie je mnohvrstevnatým přístupem, který prozatím zůstával české odborné muzeologické obci spíše skryt. Na tento fakt reagovala tato stať, která představila některá teoretická i praktická východiska feministických, respektive genderových studií ve vybraných světových muzejních institucích. Oba přístupy mají dlouhou tradici zejména v Austrálii, Skandinávii, Velké Británii a USA, ale jedná se o aktuálně se rozvíjející paradigmata, jež je dnes možné nalézt ve všech částech světa včetně Asie a Jižní Ameriky. Byť je v posledním desetiletí tematika diskutována rovněž v dokumentech ICOM, po teoretické stránce se to v české muzeologii příliš neodráží, a ta má tudíž stále co dohánět. Existence četných publikačních a výstavních počinů z blízkého i vzdálenějšího prostředí svědčí o tom, že se s těmito snahami budeme v nedaleké budoucnosti setkávat stále častěji.

Studie nastínila základní přehled možné aplikace feministické muzeologie v oblasti práce se sbírkami, popularizace, auditů a konečně ve vědě a výzkumu. Cílem textu nebylo

vyčerpávajícím způsobem zmínit všechny aktivity, ale spíše nastínit některé trendy feministické muzeologie. Ta nás s ohledem na genderovou perspektivu nutí hlouběji uvažovat o skladbě muzejních sbírek, výběru a vůbec prezentaci exponátů vzhledem ke konstrukci feminity a maskulinity současně. Klade důraz na potřeby a očekávání lidí navštěvujících muzejní instalace. Inspirativní může být též díky zahrnování dosud nevyřčených, malých dějin pojímaných dosud jako doplněk velkých politických milníků.

Literatura:

- Felicity ALLEN, Revisiting, Resituating Gallery Education, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018, s. 272–311.
- Helen ANTROBUS, For Most of History Anonymous Was a Woman, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018, s. 68–89.
- Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017.
- Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018.
- Jenna C. ASHTON, Introduction: Why Feminism and Museums?, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 42–54.
- Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, „The Australian women’s movement goes to the museum: The ‘cultures of Australian feminist activism, 1970–1990’ project, *Women’s Studies International Forum*, 2013, roč. 37, s. 85–94.
- Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, *Feminism and the museum in Australia: an introduction*, *Journal of Australian Studies*, 2016, roč. 40, č. 2, s. 129–139.
- Alison BARTLETT – Margaret HENDERSON, What is a Feminist Object? Feminist Material Culture and the Making of the Activist Object, *Journal of Australian Studies*, 2016, roč. 40, č. 2, s. 156–171.
- Arndís BERGSDÓTTIR, Museums and Feminist Matters: Consideration of a Feminist Museology, *NORA – Nordic Journal of Feminism and Gender Research*, 2016, roč. 24, č. 2, s. 126–139.
- Julie BOTTE, The National Museum of Women in the Arts and The Museum of Women: Preserving Women’s Heritage and Empowering Women, *Museum International*, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 18–27.
- Karen BROWN – Peter DAVIS – Luis RAPOSO (eds.), *On Community and Sustainable Museums/ Sobre Museos Comunitarios y Sostenibles*, Costa Rica 2019.
- Barbara CLARK SMITH, A Woman’s Audience: A Case of Applied Feminist Theories, in: Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010, s. 65–70.

⁶⁶ H. HEIN, *Looking at Museums from a Feminist Perspective*, s. 58–61.

⁶⁷ James DAYBELL – Kit HEYAM – Svante NORRHEN – Emma SEVERINSSON, *Gendering Objects at the V&A and Vasa Museums*, *Museum International*, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 109.

⁶⁸ Adam SOBOCZYNSKI, *Gender in Dresden*, in: *Zeit* [online], 3. 5. 2018 [cit. 15. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.zeit.de/2018/19/militaerhistorisches-museum-dresden-ausstellung-gender>

- Lucy CROMPTON-REID, Closing the Gender Gap on Wikimedia, in Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018, s. 666–689.
- James DAYBELL – Kit HEYAM – Svante NORRHEM – Emma SEVERINSSON, *Gendering Objects at the V&A and Vasa Museums*, Museum International, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 106–117.
- Jan DOLÁK, *Nová muzeologie a ekomuzologie*, Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky, 2004, roč. 14, č. 1, s. 11–16.
- Smilla EBELING, *Museum & Gender: Ein Leitfadens*, Münster – New York 2016.
- Smilla EBELING, *Naturing gender and gendered nature in museums*, in: Wera GRAHN – Ross J. WILSON (eds.), *Gender and Heritage: Performance, Place and Politics*, London – New York 2018, s. 61–78.
- Kaywin FELDMAN, *Guerillas in our Midst: A Museum Director's Appeal for a New Feminist Agenda*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 100–125.
- Wera GRAHN – Ross J. WILSON (eds.), *Gender and Heritage: Performance, Place and Politics*, London – New York 2018.
- Hilde HEIN, *Looking at Museums from a Feminist Perspective*, in: Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010, s. 53–64.
- Mona HOLM – Thea AARBAKKE, *There She Goes Again: A Project on Gender Representation in Norwegian Museums' Collections and Exhibit Practices*, Museum International, 2020, roč. 72, č. 1–2, s. 92–103.
- ICOM: *Resolutions adopted by ICOM's 25th general assembly*, Shanghai 2010.
- ICOM: *Resolutions adopted by ICOM's 28th general assembly*, Rio de Janeiro 2013.
- Merete IPSEN, *The Women's Museum in Denmark: From Women's History to Gender Culture*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 318–343.
- Ruth E. ISKIN, *Feminism, Exhibitions and Museums in Los Angeles, Then and Now*, *Woman's Art Journal*, 2016, roč. 37, č. 1, s. 12–20.
- Lucie JAGOŠOVÁ – Otakar KIRSCH, *První výsledky dotazníku k definici muzea*, Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky, 2021, č. 2, s. 28–29.
- Jakub JAREŠ – Čeněk PÝCHA – Václav SIXTA (eds.), *Jak vystavujeme soudobé dějiny: Muzeum v diskuzi*, Praha 2020.
- Mary Celeste KEARNEY, *Why We Need Girl Studies*, in: *Girl Museum* [online], 5. 4. 2021 [cit. 28. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.girlmuseum.org/why-we-need-girl-studies-mary-celeste-kearney/>
- Marta KOLÁŘOVÁ, *Na křižovatkách nerovností: Gender, třída a rasa/ etnicita*, *Gender, rovné příležitosti*, výzkum, 2008, roč. 8, č. 2, s. 1–10.
- Kateřina KOLÁŘOVÁ, *Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie*, *Gender a výzkum*, 2018, roč. 19, č. 2, s. 11–31.
- Gerard KOSKOVICH – Don ROMESBURG – Amy SUEYOSHI, *Curators in Conversations: Conceiving the Queer Past and the GLBT Historical Society Museum*, Museum International, 2020, roč. 72, č. 3–4, s. 66–79.
- Elke KRASNY, *Citizenship and the Museum: On Feminist Acts*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums: Intervention, Disruption and Change*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 74–98.
- Elke KRASNY, *Museum Macht Geschlecht*, in: Viktor KITTLAUSZ – Winfried PAULEIT (eds.), *Kunst – Museum – Kontexte: Perspektiven der Kunst- und Kulturvermittlung*, Bielefeld 2006, s. 37–54.
- Julia LAURIA-BLUM – Ashley ADELMAN, *The WASP Exhibit at the American Airpower Museum*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018, s. 516–531.
- Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010.
- Amy K. LEVIN, *Introduction*, in: Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010, s. 1–12.
- Carey LOVELACE, *Optimism and Rage: The Women's Movement in Art in New York, 1969–1975*, *Woman's Art Journal*, 2016, roč. 37, č. 1, s. 4–11.
- Carol MALT, *Women, Museums, and the Public Sphere*, *Journal of Middle East Women's Studies*, 2006, roč. 2, č. 2, speciální číslo *Women's activism and the Public Sphere*, s. 115–136.
- Denisa NEČASOVÁ, *Dějiny žen a gender history*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol. (eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 666–680.
- Bohumil PLANKA, *K nové definici muzea*, Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky, 2021, č. 2, s. 29–30.
- Ashley E. REMER – Tiffany RHOADES, *Girl Museum: Using Digital to Showcase Feminism in Cultural Heritage*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 298–317.
- Max ROSS, *Interpreting the new museology*, *Museum and society*, 2004, roč. 2, č. 2, s. 84–103.
- Minna SARANTOLA-WEISS, *Collection Policy: Experiences and challenges*, in: Nina ROBBINS – Suzie THOMAS – Minna TUOMINEN – Anna WESSMAN (eds.), *Museum studies: Bridging Theory and Practice*, Jyväskylä 2021, s. 185–207.
- María SÁNCHEZ GARCÍA, *The Gender Museum in Ukraine: A Museum for Dialogue*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 380–403.
- Mansoureh SHOJAEE, *The Iranian Women's Movement Museum*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 2, Edinburgh – Boston 2018, s. 446–451.
- Astrid SCHÖNWEGER, *Women's Museums: Hubs for Feminism*, in: Jenna C. ASHTON (ed.), *Feminism and Museums*, č. 1, Edinburgh – Boston 2017, s. 156–183.
- Marjorie SCHWARZER, *Women in the Temple: Gender and Leadership in Museums*, in: Amy K. LEVIN (ed.), *Gender, Sexuality and Museums*, London – New York 2010, s. 16–27.
- Adam SOBOCZYNSKI, *Gender in Dresden*, in: *Zeit* [online], 3. 5. 2018 [cit. 15. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.zeit.de/2018/19/militaerhistorisches-museum-dresden-ausstellung-gender>
- Lisa SPANKA, *Vergegenwärtigungen von Geschlecht und Nation im Museum: Das Deutsche Historische Museum*

und das Dänische Nationalmuseum im Vergleich, Bielefeld 2019.

Jiří ŠUBRT, Homo sociologicus: Co se skrývá za tématem sociálních rolí, Sociológia, 2017, roč. 49, č. 2, s. 203–230.

Paula UIMONEN, #MeeToo in Sweden: Museum Collections, Digital Archiving and Hashtag Visuality, ETHNOS, 2020, roč. 85, č. 5, s. 920–937.

Ross J. WILSON, The tyranny of the normal and the importance of being liminal, in: Wera GRAHN – Ross J. WILSON (eds.), Gender and Heritage: Performance, Place and Politics, London – New York 2018, s. 3–14.

Internetové zdroje:

Frauenmuseum Bonn [online] [cit. 3. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.frauenmuseum.de/museum-1/haus/>; <https://www.frauenmuseum.de/symposium/>

Frauenmuseum Hittisau [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.frauenmuseum.at/>

Frauenzimmer Baden [online] [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.frauenzimmer-baden.at/frauenmuseum/>

Gender Equity in Museum's Movement [online] [cit. 24. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.genderequitymuseums.com>

Girl Museum [online] [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.girlmuseum.org/about/>

Guerrilla Girls [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.guerrillagirls.com/our-story>

International Association of Women's Museums [online] [cit. 26. 8. 2021]. Dostupné z: <https://iawm.international/>

International Council of Museums [online] [cit. 11. 1. 2022]. Dostupné z: <https://icom.museum/en/news/gender-mainstreaming-icom-mission-in-the-past-three-decades/>

Schwules Museums [online] [cit. 5. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.schwulesmuseum.de/>

Ústav archeologie a muzeologie MUNI ARTS [online] [cit. 3. 1. 2022]. Dostupné z: <https://archo-muzeo.phil.muni.cz/aktualne/aktuality/nova-definice-muzea-aneb-jejiklady-a-zapory>